

IIIIII IIIIIIIIIII

ქუთაისის აღმნიშვნელი საერო სკოლის ბიბლიოთეკის
კვლევითი სამუშაოების „რუსულანიაში“
(1811-1812)

“რუსულანიაში” XVII საუკუნის ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთი საგმირო სათავადადასავლო თხზულებაა, რომლის ავტორიც უცნობია. მისი ლექსიკა მრავალფეროვანია და სპარსული ნასესხობანის შესწავლის თვალსაზრისით საინტერესო მასალას იძლევა.

ნაწარმოებში გარკვეული რაოდენობით გვხვდება ქურჭლის აღმნიშვნელი ტერმინები, რომელთაგან ყურადღებას შევაჩერებთ **ნალბაქი**-ზე.

“რუსულანიაში” სრულ ტექსტში მოძიებულ ქურჭლის აღმნიშვნელ ლექსებითა შორის გვხვდება **ნალბაქი**, რომელიც ოთხჯერ სახელდება: “ყველას ხელთ ოქროს თევშები ეჭირათ, ზოგსა თასი, ზოგსა **ნალბაქი**...” (რუსულანია, 1957, გვ. 478₁₂); “რა გამობრუნდინ, დავსხედით, პატრონის თვალითა და მარგალიტითა ზოგი ოქროსა, ზოგი მურასა სურა, ლიტრა, ჯამ-თევში, თასი, **ნალბაქი** - ამისთანა იარაღი თვითომ თვითო დადგის” (რუსულანია, 1957, გვ. 481₅); “წინას კაცთა **ნალბაქებით** თეთრი, მერმე თევშებით ფლური, მერმე ოქროს თევშებზე ლაყვარდი ეწყო...” (რუსულანია, 1957, გვ. 494₃₇); “**ნალბაქით** ნარინჯი წინ დაუდგეს და ტარი და აბრეშუმი გვერდს მოუდგეს” (რუსულანია, 1957, გვ. 591₁₀).

“ვეფხისტყაოსნის” აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდის მასალებში, გარდა “რუსულანიაში”, **ნალბაქი** გვხვდება მრავალ ძეგლში: “ფინჯნები რვა ვარაყიანი თავისის **ნალბანქებით** - ოთხი რუსთუელს და ოთხი ბოდბელს” (სამართ., V, გვ. 505₃₃) (1790 წ.); “... შემოგწირე ... ერთი სასებისკვრე ვეცხლის **ნალბაქი**, ერთი ფიდონი კარგი თეთრის დობისა ფრანციცული ...” (H, 1667, მინაწ., 94₄₁) (1821 წ.); “... ჩვენც დაგემოყურენით და მოგათხოვეთ ... და ბატონი ჩვენი ანა და გამოვატანეთ ზითვად...: ... საფარეშოს იარაღისაგან: ორნოვა ჭუფთი ერთი, ... ლანგარი მისის ზარფუშითა ორი, სუფრაყაშული (ალბათ უნდა იყოს “... ყაშული” თ. გ.) ერთი ცხრა თევში, ცხრა ჯამი, ცხრა **ნალბაქი**, ...” (სიძვ., II, გვ. 435₃) (1692-1703 წწ.); “მოყარეს ოქროს **ნალბაქნი** და ზოგნი მოყვითლულები...” (არჩ., II, გაბ. თ. და რ., გვ. 285₂); “...მას სტოლსა შინა **ნალბაქნი** იყვნეს გაწყობილნი” (პეტერგ. აღწ. (ქ. მწ., რუს.) 330₁₂); “31 ლვინობისთვე დიდმა ოსტატმა გვაწვია ... მისი ფიალა და **ნალბაქი** მისი დანაკოვზები ოქროსი იყო” (საბა, I, მოგზ., გვ. 232₂₅); “... მართებს ერთი **ნალბაქი** საკმეველი ...” (საეკლ., I, გვ. გვ. 78₉) (1675-1680 წწ.); “კიდე მოგუართვა ერთი სახელმწიფო ვეცხლის სურა და **ნალ[ბაქი]** ჩუენ...” (ქრონიკ., II, 423₃) (1584 წ.); “მოგუართუქს თლილთა ბროლისა **ნალბაქთა** ზედა მურაბად” (მგზავ., გვ. 56₄).

“რუსულანიაში” ბოლოს დართულ ივ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილ ლექსიკონში **ნალბაქი**, ეს არის იგივე **ლამბაქი** (რუსულანია, 1957, გვ. 756).

დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში ეს სიტყვა ძველი ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება: **ნალბაქი** - პატარა ჩაის პინაკი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 952);

სულხან-საბა ორბელიანი ამ სიტყვას არ განმარტავს.

არნ. ჩიქობავას მიერ რედაქტირებულ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ლამბაქი** არის პატარა თევზი, ჭიქის ან ფინჯნის დასადგმელი (უფრო მომცრო - სამურაბეა); ფაიფურის **ლამბაქი** - კალისტომ ქილაში კოვზი მაღიანად ამოუსვა და ... **ლამბაქზე** გადმოაყირავა (ა. ბელ.); ცხრილზე დაალაგა: ... თაფლიანი ფილა, გოზინაყიანი **ლამბაქი**, ერთი ჯამი კაკალი (თ. რაზიკ.) (ქეგლ 1950-1964, IV, 1472).

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, სითხისათვის განკუთვნილ ჭურჭელს თავისი ზედადგარი ან ქვეშამოსადები ჰქონდა ზოლმე, რომ განაყოფის, ანდა დასხმის დროს დაწვეთებულ სითხეს ტაბლის თუ ტრაპეზის ორზოა, ანდა სუფრა თუ სხვა საგანი არ დაესველებინა და არ დაელაქავებინა. ასეთს, მაგარი ნივთიერებისაგან გაკეთებულ ზედადგარს, ზოგადად სადგმელი ეწოდებოდა, მაგრამ ზოგიერთი ჭურჭლისათვის განკუთვნილს თავისი სახელი ჰქონდა, მაგ., სათხე ერქვა თასის დასადგმელს. საბას უკანასკნელი ტერმინი ზოგადი მნიშვნელობითაც ესმოდა და ნათქვამი აქვს: „სათხე წედათა სადგმელი“ არისო, მაგრამ, უეჭველია, ასეთი ზოგადი მნიშვნელობა ამ ტერმინს თავდაპირველად ვერ ექნებოდა, არამედ მხოლოდ თასის დასადგმელის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. სადგმელის მაგიერ, სვეტიცხოვლის ქონების 1546 წ. ნუსხაში ტერმინად ნახმარია სადგამი. სახელდობრ, იქ დასახელებულია „ვერცხლისა სურის სადგამი, ნალბაქი“. ამასთანავე „დიდი ნალბაქი“ სასანთლის ქვეშაც მდგარა. ბედიში მყოფ წალენჯიხის წმ. გიორგის ხატის 1651 წ. წარწერაში „დიდი ვერცხლის სასანთლე ქვეშე დიდ ნალბაქიანი“ არის მოხსენებული (ი. ჯავახიშვილი, 1965, გვ. 58).

ი. რუბინჩიკის მიერ რედაქტირებული სპარსულ-რუსული ლექსიკონის მიხედვით **نظكى** [ნა'ლბაქი] არის ლამბაქი (ი. რუბინჩიკი, 1985, გვ. 649).

მ. მოინი საინტერესო ცნობას გვაძლევს ლექსემის შესახებ: **نظكى** na'l-bak-i [არაბულ-სპარსული = **نعل** M na'lak-i → **نعل** na'l-ak] I. მორღო და მრგვალი ჭურჭელი, რომელზეც ჩაის ჭიქას დებენ, II. ფილა. **رکاب** [რეკაბ] „რვაწახნავიანი ფილა, ღვინის მრგვალი ჯამი“.

აქვეა განმარტება: ზოგიერთი ამ სიტყვას რუსულიდან მიღებულად ცნობს. მოიაზრება, რომ **نظكى** [ნა'ლბაქი] ნაწარმოებია **نظك** [ნა'ლბაქ] + **ا** [ი].

نظكى [ნა'ლბაქი] ასეთივე წესით არის მიღებული, მაგრამ **با** ბგერის დამატების მიზეზი უცნობია. ამ სიტყვის არაბიზებული ფორმა თანამედროვე არაბულ გამოთქმაშიც **نظكى** [ნა'ლბაქი] არის (მ. მოინი, 1998, გვ. გვ. 4756). ამავე ლექსიკონში **نظك** na'lak-i [არაბ.- სპ.] I. მნიშვნელობაა **نظك** [ნა'ლბაქ]-ის სინონიმი, II. **رکاب** [რეკაბ] ანუ რვაწახნავიანი ფილის, ღვინის მრგვალი ჯამის სახეობა, III. ფეხსაცმლის ქუსლი. **نعل** na'l-ak -თან მითითებულია [არაბულ-სპარსული: **نعل** [ნა'ლ] + [აქ]- კნინობითი ფორმის მაწარმოებელი სუფიქსი] I. პატარანალი; II. ლამბაქი, ფილა (მ. მოინი, 1998, გვ. 4757). სპარსულ ენაში არაბულიდან **نعل** [ნა'ლ] შემოსულია მნიშვნელობით 'ნალი ცხოველის ჩლიქზე ან ფეხსაცმლის ქუსლზე (მ. მოინი, 1998, გვ. 4755), ხოლო თავად არაბულ ენაში **نعل** [ნა'ლ] მრ. რ. **نعال** [ნი'ალ] აღნიშნავს „წალბებს, სანდალს, ფეხსაცმელს“ (ბ. წერეთელი, 2000, გვ. 393)“, ლანჩა, ძირი (ფეხსაცმლისა)“ (ნ. ბარანოვი, 1994, გვ. 353).

საინტერესოა, რომ ქართულ ძეგლებში გვხვდება **ნალბაქი**, როგორც საღვამის თევზის, ჭიქის, ფინჯნის, ყავადანის და სურისა, ფიალისა, აგრეთვე როგორც საწყაო: “ერთი ნალბაქი საკმეველი”.

ქართული ენის ზემოიშვრულ დიალექტში დადასტურებულია ლანბაქი-ლამბაქი: “დააწყო სამი ვაშლი ლანბაქზე” (ქ. ძოწენიძე, 1974, გვ. 214).

როგორც ზემოთ დავინახეთ, **ნალბაქი** არის მოღრმო და მრგვალი ჭურჭელი. ქართულ ძეგლებში გვხვდება ოქროს, ვერცხლის და ბროლის **ნალბაქი**.

“რუსულდანიანში” ვხვდებით თვალ-მარგალიტით სავსე **ნალბაქს**, ზოგს ოქროს, ზოგს კი – მურასას, ანუ ძვირფასი თვლებით მოოჭვილს. ვხვდებით აგრეთვე, თეთრით (ვერცხლის ფულით) სავსე **ნალბაქებს**, რომელსაც მეფეს და დიდებულებს გადააყრიან თავზე მოხელენი. ვხვდებით, აგრეთვე, **ნალბაქს** ნარინჯით, ანუ ციტრუსოვანი მცენარის ნაყოფით. “რუსულდანიანში” ნალბაქი, როგორც რაიმე ჭურჭლის საღვამის, არსად ჩანს.

ლექსემა სპარსულიდან შემოსული ჩანს სემანტიკური და ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე.

დამოწმებული ლიტერატურა

ბ. ბარანოვი, 1994 - Баранов Х. К., Арабско-русский словарь, Т. I-II, Ташкент, 1994.

მ. მოინი, 1998 - Mo'in Muhammad, Persian Dictionary, I-VI, Amir Kabir Publishing Corporation, Tehran, 1998.

ო. რუბინიკი 1985 — Персидско - русский словарь, под редакцией Рубинчика Ю. А. , I-II, «Русский язык», Москва, 1985.

რუსულდანიანი, 1957 - “რუსულდანიანი”, ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო ივ. გიგინეიშვილმა, თბ., 1957.

ქეგლი, 1950-1964 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, I-VIII, თბ., 1950-1964.

დ. ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.

ქ. ძოწენიძე, 1974 - ქ. ძოწენიძე, ზემოიშვრული ლექსიკონი, თბ., 1974.

გ. წერეთელი, 2000 — გ. წერეთელი, არაბული ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თსუ, თბ., 2000.

ო. ჯავახიშვილი, 1965 - ივ. ჯავახიშვილი, მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისთვის, II, საფენელ-საგებელი, ავეჯი და ჭურჭელი, თბ., 1965.

TAMAR GASITASHVILI

**ON THE STUDY OF VESSEL TERMS IN “RUSUDANIANI”
(NALBAKI)**

“Rusudaniani” is Georgian heroic-adventurous novel by the unknown author of the seventieth century. Vocabulary is varied and gives interesting material to study vocabulary established from Persian.

There is revealed and analysed the term — Nalbaki, in the thesis, confirmed and coming from Persian language, which denotes pottery.

Nalbaki — is same as Georgian cup, “little tea cup“, “little standing of plate, glass or cup“ < Arabic - Persian **نعلبکی** [na'lbaki] // **نعلکی** [na'laki]. 1. Deep and round pottery, on which is put tea cup, 2. Bowl, round bowl of wine **نعلبکی** 1. Little horseshoe; 2. Cup, bowl + **نعل** [n'al] Relative suffix (the produced word is **نعل** [n'al] “Horseshoe on animal hooves or on the shoe heel“ + [here] producing suffix of diminutive form). **نعلبکی** [Na'lbaki] is got by the same rule, but the reason of adding **ب** is not known.

We meet in “Rusudaniani“ nalbaks, full of silver money and eye-pearl. Also, as orange, thus citrus fruit plant to eat, deep and round vessel. Lexeme seems to be come from Persian, without semantic and phonetic changes.